

Voorbij de tweedeling

contact

Inge van Reisen (bestellen boekjes)

e-mail: ivanreisen@de-alliantie.nl

telefoon: 06 - 20 583 122

Letty Reimerink (vragen over de inhoud)

e-mail: letty@reimerink.com

Werken aan
maatschappelijke waarde

www.de-alliantie.nl

door prof. dr. Kim Putters
coreferaat van Sofie Vriends

Voorwoord

Pauline Meurs

Van een eenduidige tweedeling in de Nederlandse maatschappij is geen sprake, zo blijkt uit de lezing van Kim Putters.

De scheidslijnen lopen dwars door elkaar heen: tussen stad en land, tussen hoog- en laagopgeleid, tussen etnische groepen, tussen mensen met en zonder een sociaal netwerk. Het resultaat is echter wel een toegenomen segregatie in onze wijken en buurten. De participatiesamenleving en de doe-democratie – termen die ook al in vorige edities van onze lezing te horen waren – lijken vooral aan te slaan bij hoogopgeleiden en mensen die weten hoe ze hun stem in een democratie moeten laten horen. Mensen die niet zo goed mee kunnen komen of het even wat moeilijker hebben, worden in onze samenleving steeds meer gestigmatiseerd. En die groep groeit gestaag, zowel in aantal als in complexiteit van hun problematiek, zo blijkt uit het co-referaat van Sofie Vriens van Humanitas.

De duizenden vrijwilligers van Humanitas doen fantastisch werk om deze mensen als maatje te ondersteunen. In de huidige dynamiek moeten organisaties als Humanitas wel steeds meer moeite doen om hun onafhankelijke positie te handhaven. Soms dreigen zij te worden

opgeslokt door de overheid die hen ziet als deel van de oplossing. Die ligt echter in het voorkomen of op zijn minst verminderen van de segregatie. Daarbij gaat het vooral - zo betoogt ook Kim Putters - over het aanpakken van de ruimtelijke segregatie op het niveau van wijken en buurten. Corporaties zouden meer beleidsruimte moeten krijgen en nemen. Zij kunnen bij uitstek zorgen voor gemengde wijken via hun woningaanbod, maar ook op andere gebieden. Dat betekent wel dat de corporaties hun speelruimte, die de afgelopen jaren alleen maar verder is ingeperkt, moeten heroveren. Die uitdaging ligt u de komende jaren te wachten en zal nog actueler worden gezien de huidige toestroom van vluchtelingen.

Maar – zo concludeerden wij aan het einde van deze mooie middag – laten we vooral niet vergeten dat verschillen tussen mensen geen probleem zijn. Dat worden ze pas als ze tot maatschappelijke conflicten leiden.

Ik hoop dat we u met deze Heermalezing opnieuw hebben kunnen inspireren. We zijn bijzonder blij dat u elk jaar weer in zulke groten getale aanwezig bent. Volgend jaar vieren we ons derde lustrum. We zien u dan graag terug.

Pauline Meurs

Voorzitter Enneüs Heermalezing

Voorbij de tweedeling

Prof. dr. Kim Putters

Directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Dames en heren, hartelijk dank voor de gelegenheid om hier de Heermalezing te mogen uitspreken. Dat voelt als een eer, zeker in aanwezigheid van de familie Heerma.

In Nederland wonen we in het huidige tijdsgewricht letterlijk 'tussen de wereld en de wijk'. Steden raken steeds meer internationaal georiënteerd en trekken economische bedrijvigheid aan. Ze zijn *hip & happening* en burgemeesters trekken in handelsmissies de wereld over. Tegelijkertijd wordt ook een groter beroep gedaan op lokale binding met de nadruk op burenhulp. We hadden al een rijke traditie van sociale woningbouw, waarmee de overheid en corporaties de samenstelling van wijken en hun ondersteuningsbehoefte konden sturen. Dat was de kern van het grotestedenbeleid, de wijkenaanpak en de stadsvernieuwing. Lokale bestuurders dragen nu samen met hun inwoners ook steeds meer verantwoordelijkheid voor lokale zorg en zekerheid. Burgers worden opgeroepen actief te zijn in een doe-democratie, om te zorgen voor elkaar en voor de leefbaarheid in de wijk¹. Maar welke groepen blijven daarbij achter en benen het allemaal niet bij? Wat betekent de internationale en economische oriëntatie van steden voor binding in de lokale participatiesamenleving, waarin armoede, onveiligheid en verloedering niet ineens verdwenen zijn? Wie heeft daar wel en niet last van?

In deze Heermalezing wil ik met u langslopen hoe dit in dorpen, steden, wijken en buurten uitpakt op dit moment. Ik bespreek met u de gevolgen voor de binding of sociale cohesie tussen mensen, dus tussen de hippe en hoog opgeleide stedelingen versus vaak lager opgeleide meer kwetsbare groepen, maar ook op de mate waarin zij zeggenschap hebben en ervaring in de lokale democratie.

Ik verklap het u alvast, ik kom in mijn verhaal niet uit op een harde tweedeling tussen dorpen en steden en daarbinnen tussen hoger en lager opgeleiden. Dat is veel te kort door de bocht. Ik spreek van een 'veeldeling', want je moet naast inkomen en opleiding ook kijken naar etniciteit, gezondheid en bijvoorbeeld de sociale contacten die mensen hebben. Als je die optelsom maakt, dan dreigt er wel een zorgwekkende en verdergaande polarisatie in en tussen wijken.

Kwaliteit van leven in Nederland

Laten we eerst kijken naar hoe het met Nederland gaat². Eigenlijk gaat het heel goed met ons land. De kwaliteit van leven is in tien jaar tijd sterk gestegen, ondanks een grote economische crisis. In de Sociale Staat van Nederland constateerden wij in 2013 nog een verslechtering van de leefsituatie, maar het lijkt erop dat dit niet doorzet. Het aantal kwetsbare personen is in de loop der jaren wel

toegenomen, waarbij het hardnekkige verschil in gezondheid tussen mensen met een hoge en lagere opleiding opvalt. Lager opgeleiden leven 7 jaar korter. We zien ook dat in sommige groepen, ouderen en mensen met beperkingen, de problemen rond koopkracht, zorgkosten, gezondheidsverlies en isolement groot zijn. Desalniettemin gaat het met de meeste Nederlanders goed, zijn er veel kansen op werk, wordt er veel aan vrijwilligerswerk gedaan en zijn we ook gelukkig. In alle internationale indexen scoren we ook steevast in de top 5, waar alleen de Scandinavische landen en Zwitserland veelal nog gelukkiger, koopkrachtiger en gezonder zijn.

We zien dat ca. 1,75 miljoen mensen in Nederland afhankelijk zijn van een voorziening in het sociale domein, dus rond zorg, sociale zekerheid of maatschappelijke ondersteuning. Dat is bijna 10% van de bevolking, maar als het gaat om lagere inkomens gaat het om 52%, onder 80-plussers is het 41%, bij eenoudergezinnen gaat het om 38% en bij niet westerse migranten om 30%³. Het SCP noemt mensen kwetsbare personen als ze deel uitmaken van een huishouden met weinig inkomen, als ze laag opgeleid zijn, geen werk hebben of in slechte gezondheid verkeren⁴. Dat gaat dan toch om 27% van de mensen, waarvan dus een deel gebruik maakt van de voorzieningen in het sociaal domein waar gemeenten nu

grote verantwoordelijkheden voor dragen, samen met zorginstellingen, corporaties en andere partijen. Dat pakt verschillend uit in dorpen, in steden en in hun buurten en wijken.

Binding in dorpen en steden anno 2015

De stedelijke agglomeraties ontwikkelen zich ook in Nederland in rap tempo. Jonge mensen trekken traditioneel meer naar de steden, maar gaan ook niet snel meer terug. De krimpgebieden merken dat de sociale infrastructuur fundamenteel verandert en steeds meer is gericht op een oudere bevolking. Vergeleken met het buitenland lijkt Nederland op een groot stedelijk gebied, waarbij Amsterdam nog het meest lijkt op de hippe *global city*. Bijzonder is de sterke verbondenheid tussen onze steden, zoals in de Randstad, die naast de grote steden bestaat uit een twintigtal historische stadjes en toch zo'n 7 miljoen inwoners. Kijk je naar het bruto regionaal product dan hoort het bij de top 5 stedelijke regio's van Europa⁵. Wat voltrekt zich binnen deze stedelijke regio? Wat bindt mensen nog aan hun wijk of buurt, aan hun dorp of stad?

Allereerst de **SOCIALE BINDING**. Dorpen kenmerken zich vaker door krimp, maar ook door een sterke identiteit, dus binding met familie en sociale netwerken van vrienden, burens en kennissen. Dit speelt

bij bewoners van kleinere woonplaatsen een grotere rol dan in de netwerken van stedelingen waarin vrienden en bekenden minder met elkaar verweven zijn. Burens en buurtgenoten spelen in de sociale netwerken van stedeling een minder grote rol, ook gevoelsmatig. In steden zijn inwoners echter in staat om subculturen te vormen met gelijkgestemden die heel goed ook in andere delen van de stad kunnen wonen en toch verbonden zijn. Die lossere netwerken in de stad zijn minder gunstig voor een actieve inzet voor de directe omgeving. Ze zijn selectiever en zelf gekozen, waardoor solidariteit tussen kansrijke en kwetsbare bewoners niet

langer vanzelfsprekend is.

Toch zien we dat zo'n 4,5 miljoen mensen in meer of mindere mate mantelzorg verleent. Een deel doet dat structureel, maar een deel ook gedurende een kortere periode. Daar komt nog eens zo'n 1,5 miljoen aan vrijwilligers bovenop, die er zelf voor kiezen om die hulp te verlenen. De mantelzorger zorgt als vanzelfsprekend, maar niet vanzelf, voor een zieke partner of ouder. Vele moeten het naast hun werk doen, en dat is in tijd, geld en afstand niet altijd makkelijk. Ook de lichamelijke zorg voor je ouders kan emotioneel lastig zijn. We zien wel dat het percentage werkende

mensen dat mantelzorg verleent gegroeid is van 13% in 2004 naar 18% in 2014.

Een familiezorgnetwerk is van groot belang voor mensen met beperkingen. Zij hebben vaak al een kleiner netwerk dan mensen zonder beperkingen. Ruim de helft heeft familieleden die zorg zouden kunnen geven, waarbij de hulpgevers niet belemmerd worden door ziekte, werk of de zorg voor kleine kinderen, maar een groot deel ervaart belemmeringen, bijvoorbeeld door werk. Mensen met de ernstigste zorgbehoeften hebben vaak het kleinste netwerk om op terug te vallen. In Zuid-Europese landen hebben ouderen dan nog

vaker hun kinderen in huis, ook dat is in Nederland niet meer zo.

Als er geen familie is, dan blijkt de hulp ook niet zomaar om de hoek te vinden. Minder kansrijke groepen zijn wel sterk lokaal gebonden. Lager opgeleiden en ook kwetsbare ouderen hebben hun sociale netwerk grotendeels in de eigen buurt. In dorpen is die buurt wat vaker een vangnet dan in steden, maar ook daar zien we dat juist onder ouderen met de minste eigen mogelijkheden het aandeel het grootst is dat geen dorpsgenoten om hulp denkt te kunnen vragen. Dat hoeft niet te betekenen dat mensen hen niet willen

helpen, het kan ook een vraagverlegenheid aangeven⁶. Het investeren in ontmoetingen in wijken en buurten is dus van belang. Dat bevordert het veiligheidsgevoel, haalt mensen uit hun isolement, motiveert tot vrijwillige actie en helpt bij het signaleren van problemen. Zo zagen we dat wijkteams drempelverlagend kunnen werken om elkaar hulp te vragen. De schaamte voorbij, maar dat gaat dus niet vanzelf, zeker niet als ouderen niet in hun eigen buurt kunnen blijven.

Naast de sociale binding is er de zogenaamde **FUNCTIONELE BINDING**; kun je in je eigen woonomgeving nog boodschappen doen, naar de kapper, dokter of de bibliotheek, het gemeenteloket of de kerk. Dat gaat over de dingen die je nodig hebt voor het dagelijks leven, waarbij je een binding met de omgeving of met mensen opbouwt. Voor ouderen kan het belangrijker zijn dat ze nog een ommetje naar de buurtsuper kunnen maken elke dag, dan dat er nog meer thuishulp langs komt. Daar ligt wel een zorg want in veel dorpskernen zijn de supermarkten verdwenen en is nog maar weinig ondernemerschap. In de krimpregio's is dat nijpend geworden en het versterkt sociale ongelijkheid. Die is binnen steden traditioneel al veel groter. Behalve naar inkomen is dat zichtbaar in het al dan niet hebben van

werk of verblijfspapieren, maar ook naar culturele achtergrond. Nederland heeft een sterke traditie van het tegengaan van inkomenssegregatie door een gemengd woningaanbod, met een grote en minder gestigmatiseerde sociale huursector. Segregatie tussen etnische groepen blijkt echter lastiger te bestrijden⁷. We zien dat migranten zich vaker vestigden in particuliere huurwoningen in stedelijke buurten en daardoor niet doorstroonden. Nederlandse bewoners verhuisden vaker naar vroeg naoorlogse wijken en buitenwijken met koopwoningen. Dat kwam deels door 'witte vlucht', maar ook door het geringe enthousiasme van migranten om in een 'witte buurt' te wonen. Migrantengroepen hebben dus moeite door te stromen naar sociale huurwoningen, maar wonen ook graag bij elkaar.

In onderzoek naar de zogenaamde aandachtswijken in steden werd duidelijk dat deze sortering, de afwezigheid van functionele voorzieningen in de wijken, een scheve samenstelling van de woningvoorraad en problemen met veiligheid, integratie en onderwijs zich stapelden. De veelheid aan goedkope woningen en een oververtegenwoordiging van migrantengroepen versterkten elkaar soms. Een belangrijke sleutel voor verbetering is de aanwezigheid van voorzieningen en van bedrijvigheid, maar die raken ongelijker verdeeld in de stad.

De **LANDSCHAPPELIJKE BINDING**, in de derde plaats, speelt vooral een grote rol bij dorpen. Het betekent dat je als bewoner hecht aan natuur, groen en water, maar ook aan de veilige buurt. Voor stadsbewoners komt daar de reuring, de bedrijvigheid en de mogelijkheid tot uitgaan deels voor in de plaats. De mate van binding en de ervaren problemen met de omgeving en leefbaarheid verschilt erg per leeftijdsgroep. We zien dat mensen boven de 75 jaar oud meer gebonden zijn aan hun directe leefomgeving, waar ze ook afhankelijker van worden, terwijl jongeren vaker naar elders uitwijken.

In kleine dorpen zien we dat tot 40% van de bevolking zich voor leefbaarheid inzet, en richting de 20% ook voor burenhulp en omgevingskwaliteit. In grotere gemeenten liggen die percentages er iets onder en in de stad nog lager. Het betekent dat een substantieel aantal mensen de bereidheid heeft zich in te zetten voor de omgeving. Wel zien we dat meer dan 40% van de ouderen in dorpen het isolement (uitsluiting) als probleem ervaart, dat 20% vervoersproblemen ervaart en dat 17% de beschikbaarheid van noodhulp vreest. Ook onveiligheidsgevoelens spelen een rol, maar die zijn in stedelijke omgevingen vaak sterker, waar stedelingen meer problemen hebben met de sociale controle die in dorpen vanzelfsprekender is.

Tot slot, in de vierde plaats, is er de **CULTURELE BINDING**, dus: voel je je thuis, bezoek je musea, spreek je elkaars taal of dialect en ga je naar lokale festiviteiten, zoals de braderie of open monumentendag. Als mensen om je heen wegvallen, kinderen verder weg wonen en de eenzaamheid toeneemt, dan kunnen culturele instellingen een antwoord bieden, soms meer dan zorginstellingen. Musea bewaren collecties of houden tentoonstellingen die iets leren of vermaken, maar waarmee ook verbinding tot stand komt met ouderen – die de geschiedenis herbeleven en jongeren die erover leren⁸. Een mooi voorbeeld uit mijn eigen gemeente Hardinxveld-Giessendam zijn de workshops die de Koperen Knop in Tiendwaert verzorgt, zoals het schrijven met de kroontjespen. Of het in de streektaal vertellen van verhalen en benoemen van voorwerpen. De waarde daarvan is niet in bezoekersaantallen uit te drukken, maar zou met maatschappelijke stages ondersteund kunnen worden. Ouderen kunnen ook zelf als vrijwilliger actief zijn, ook in steden. De keuze voor een woonplek wordt niet simpelweg bepaald door woningprijs en etnische buurtsamenstelling, maar ook door smaak, identificatie met de buurt en culturele activiteiten⁹. Met meer culturele diversiteit onder ouderen, zullen we ook gaan zien dat men elkaar vaker op achtergrond opzoekt en verzorgt.

Geen tweedeling, wel groeiende tegenstellingen

In plaats van een tweedeling zien we dus een **VEELDELING** in de samenleving ontstaan op basis van bindingen met de omgeving. Over het algemeen zijn mensen redelijk tevreden met hun buurt. De informele manieren waarop bewoners vriendelijkheid uitwisselen en gedragsnormen vormen en naleven blijken minstens zo belangrijk als de aanwezigheid van voorzieningen, de woningvoorraad, actief vrijwilligerswerk of buurtbewoners die zich voor de buurt inzetten. Opleiding, inkomen en culturele herkomst doen wel een drietal

maatschappelijke tegenstellingen toenemen. Vooral in buurten met een lage status, waar de snelheid van de veranderingen het sterkst wordt ervaren.¹⁰

1] Hippe, hoog opgeleide en kansrijke bewoners versus achterblijvende, lager opgeleide en meer kwetsbare bewoners

De vrijwillige inzet door hoger opgeleide stedelingen vindt vaak niet in de buurtgemeenschap plaats, maar in zogenaamde *communities of interest*, die veel meer verbonden zijn aan verenigingen en instellingen zoals scholen en sportclubs. De solidariteit tussen kansrijke en kwetsbare bewoners is daardoor niet

vanzelfsprekend. Het verschil tussen de betere en de mindere buurten in steden neemt ook toe. Bewoners van buurten met lage status zetten zich ook minder vaak actief in dan bewoners van buurten met een hoge status, terwijl juist zij veelal minder mobiel zijn en meer aangewezen op hun buurt. De buurten waar armere ouderen wonen hebben hen zo steeds minder te bieden. Commerciële voorzieningen vormen zich namelijk ook meer naar kapitaalkrachtige bewoners dan naar mensen die minder te besteden hebben.

De hipstercultuur is een voorbeeld waarin horeca, winkeltjes en evenementen als het festival *Rollende Keukens* een herkenbaar stempel drukken op stedelijke buurten. Het staat ver af van de vaak oorspronkelijke stadsbewoners die uit het stedelijke beeld worden weggedrukt. Tracy Metz schetste dat beeldend met de bankjes op straat, die inmiddels gebruikt worden voor hippe buurt barbecues van hoog opgeleide stedelingen. In dorpen zie je nog vaker directe betrokkenheid bij de eigen buurt en ook dat zorgcoöperaties en bewonersbedrijven een bredere groep aanspreken, waarbij bijvoorbeeld werkloze bewoners werkervaring kunnen opdoen of kwetsbare ouderen juist geholpen worden. In mijn eigen woonplaats ging het personeel van de zorginstelling op een aangekondigde zaterdag huis aan huis de wijk in om te

vragen hoe er naar hen gekeken werd en wat de wijk van hen verwachtte. Het leidde tot structurele verbinding met 400 vrijwilligers die in meer of minder mate bereid waren iets met de ouderen te doen, van een ommetje, tot lezen of koken. Zonder dit soort initiatieven lijkt de participatiesamenleving¹¹ een steeds exclusiever ideaal voor kansrijke bewoners te zijn en de ongelijkheid te vergroten met lager opgeleide en meer kwetsbare bewoners¹².

II] Oorspronkelijke bewoners versus nieuwkomers

Overheidsingrijpen heeft in stedelijke buurten, waar veel oorspronkelijke bewoners wonen, de leefbaarheid wel beter gemaakt. Dat kon door de grote hoeveelheid sociale huurwoningen waar de overheid meer op kon sturen, al was dat sinds de privatisering van de woningcorporaties ingewikkelder geworden. De grootste armoede werd daardoor aangepakt en bewoners met problemen zijn meer verspreid over de stad. Het risico van minder sociale huurwoningen is dat er weer meer gelijkgestemde buurten ontstaan, zowel op sociaal economische gronden als op etniciteit. Die segregatie brengt integratie niet dichterbij. Wij zien al langer dat de sociale netwerken van Turkse en Marokkaanse jongeren weer 'eenkleuriger' worden en dat men binnen

de eigen groep trouwt¹³. De teleurstelling over de Nederlandse samenstelling groeit, omdat men ondanks het spreken van de taal en het hebben van een goede opleiding minder kansen op werk heeft en discriminatie ervaart¹⁴. De hogere criminaliteit onder Marokkaanse jongens helpt daarbij natuurlijk ook niet¹⁵. De tendens van afzondering baart zorgen, en daar komt de actuele vluchtelingenproblematiek bovenop.

Het is ook niet zo dat etnisch diverse buurten ertoe leiden dat mensen zich meer vrijwillig inzetten, maar dat hangt ook met de sociaal economische ongelijkheid samen. Enerzijds is een diverse buurt positief voor de integratie en ontmoeting, anderzijds leidt het niet tot meer contacten met burens of tot onderling vertrouwen. Twee derde van de Nederlandse bevolking vindt dat de hogere werkloosheid onder migranten komt door een gebrek aan interetnisch contact. Een meerderheid vindt het verschil in normen en waarden met de West-Europese cultuur onoverbrugbaar. De helft van de bevolking verwacht meer interetnisch conflict. Hoe hoger de opleiding, hoe gunstiger mensen hierover denken, maar zij wonen dan ook vaker in de minst diverse buurten zonder asielzoekerscentra. Hoger opgeleide migranten zijn dan ook beduidend pessimistischer over de interetnische verhoudingen.

Kortom, de groeiende interetnische spanningen – opgeteld bij de toename van hoger opgeleiden van buiten die de oorspronkelijke vaak wat lager opgeleide bewoners verdringen - dragen niet bij aan binding en vertrouwen die je in een participatiesamenleving nodig hebt. Het is een veenbrand in de wijken.

III] Invloedrijken versus de 'zij-die-het-nakijken-hebben'

We zien ook ongelijke invloedverhoudingen. Hoger opgeleiden zetten zich vaker in voor de buurt dan lager opgeleiden, maar ook voor natuur, historie en cultuur. Zij hebben een meer kosmopolitische blik op de wereld, staan positiever ten opzichte van globalisering, Europeanisering, migratie en de multiculturele samenleving. De hoger opgeleiden zijn mondiger, drukken hun stempel op voorzieningen in wijken en buurten en ze doen vaker mee in besluitvormingsprocessen. Ze hebben betere connecties en leggen in het onderling overleg meer gewicht in de schaal. Dat heeft steeds vaker tot gevolg dat zienswijzen en eigenheid van meer kansarme groepen weinig tot uitdrukking komen. Je zou kunnen zeggen: zij hebben steeds vaker het nakijken.

Bijna 30% van de bevolking vertrouwt de politiek al niet meer¹⁶, stemt niet of twijfelt sterk¹⁷. Dat gaat over onzekere werkenden,

mensen die een deel van het jaar onder het minimum inkomen en zonder werk zitten (bijvoorbeeld ook ZZP-ers), maar ook over achterblijvers die werkloos zijn en van generatie op generatie in een uitkering zitten. Eenoudergezinnen, niet-westerse migranten, lager opgeleiden en alleenstaande ouderen hebben te maken met grote achterstanden die participeren bemoeilijken. Deze groepen concentreren zich op het platteland en in stadswijken met minder status.

De *doe-democratie* kan zo dus ook een exclusief ideaal worden voor hoger opgeleiden die hun invloed verder vergroten, net als de ongelijkheid in

zeggenschap¹⁸. Er bestaat een steeds sterker gevoel dat zij niet de belangen behartigen van bewoners in wijken met minder status¹⁹.

Agenda voor de toekomst

Het is wel duidelijk dat een participatiesamenleving nog niet zo makkelijk gerealiseerd is en er al helemaal niet zo eenduidig uitziet als in het beleid soms wordt verondersteld²⁰. Er zijn daarom twee agenda's nodig voor de toekomst.

I. Agenda tegen tweedeling en om meerdeling te vieren

Steden trekken grote groepen studenten

en hoger opgeleiden aan. Ze zijn steeds vaker magneten voor de financiële sector en voor het toerisme. De vraag is welke zichtbare plaats er nog is voor de lager opgeleiden, kwetsbare groepen of minderheden in de hippe stad. Als hun kansen navenant kleiner worden, versterkt dat segregatie, maar ook de spanningen tussen diegenen die profiteren van economische voorspoed en van hun sociale netwerken en diegenen die niet het geld, de contacten en de netwerken hebben om op terug te kunnen vallen of verder te komen. Gemeenten kunnen hier ondersteuning bieden. Dat gaat over grondpolitiek, het tegengaan van armoede in lage statuswijken en realistischer verwachtingen van vrijwillige inzet en ondersteuning voor kwetsbare mensen. Zeker in wijken die cultureel divers zijn, want integratiebeleid leidt niet altijd tot meer inzet en contact. Woningcorporaties moeten meer ruimte krijgen voor voldoende sociale huur en het inspelen op de lokale wijkbehoeften.

II. Agenda tegen wantrouwen en voor zeggenschap

Als bewoners structureel minder zeggenschap ervaren in hun buurt, dan ligt conflict op de loer. De stad kan niet vooral een vrijplaats worden voor hoger opgeleide, rijke inwoners die kunnen kiezen voor duurzame energievoorziening of het al dan niet verzorgen van de burens. Hoezeer

dat ook via de doe-democratie gerealiseerd wordt. Het debat over asielzoekerscentra laat luid en duidelijk zien dat mensen iets te zeggen willen hebben, maar ook behoefte hebben aan adequate informatie over bijvoorbeeld nieuwkomers in de wijk. Het gaat niet alleen over mensen die de grenzen dicht willen of openhouden. Referenda kunnen helpen, maar meer nog wijk- en buurtzeggenschap met adequate informatievoorziening. Dat is niet zo simpel, want het recht van de sterkste met de grootste mond dreigt al snel te zegevieren. Sterke waarborgen tegen willekeur zijn dus van belang.

Verschillen worden pas problematisch als ze leiden tot structurele onrechtvaardigheid of maatschappelijk conflict. Maatschappelijk conflict leidt op dit moment niet zozeer tot tweedeling, maar wel tot het risico van een sterk onrechtvaardige samenleving.

Eindnoten - referenties

- 1 Vermeij, L. en J. Kullberg, 2015. Niet van de straat: de lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden. SCP, Den Haag.
- 2 Sociaal en Cultureel Planbureau, 2013. De Sociale Staat van Nederland. Den Haag.
- 3 Sociale Staat van Nederland, 2015. Verschijnt in december.
- 4 Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014. Armoedesignalement. Den Haag.
- 5 Vermeij, L. en J. Kullberg, 2015. Niet van de straat: de lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden. SCP, Den Haag.
- 6 Vermeij, L. en J. Kullberg, 2015. Niet van de straat: de lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden. SCP, Den Haag. Tevens: L. Vermeij, 2015. Dichtbij Huis. SCP, Den Haag.
- 7 Vermeij, L. en J. Kullberg, 2015. Niet van de straat: de lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden. SCP, Den Haag. Zie ook: Werk aan de Wijk, 2013, SCP, Den Haag.
- 8 Zie ook de lezing van Kim Putters bij de opening van de expositie Prachtige oude mensen, museum De Koperen Knop, Hardinxveld-Giessendam, 19 september 2015.
- 9 Werk aan de Wijk, 2013, SCP, Den Haag. Te verschijnen: Betrokken wijken. SCP, Den Haag.
- 10 Vermeij, L. en J. Kullberg, 2015. Niet van de straat: de lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden. SCP, Den Haag, p. 14.
- 11 K. Putters, 2014. Rijk geschakeerd. SCP, Den Haag.
- 12 Samen met de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid schreef het SCP de bundel Gescheiden werelden (Den Haag, 2014) over onder meer de maatschappelijke scheidslijn langs opleidingsniveau. Met het Centraal Planbureau schreef het SCP in 2015 het rapport De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025.
- 13 Sterckx, L., J. Dagevos, W. Huijnk, J. van Lisdonk, 2014. Huwelijksmigratie in Nederland. SCP, Den Haag.
- 14 Huijnk, W., M. Gijsberts en J. Dagevos, 2014. Jaarrapport Integratie. SCP, Den Haag.
- 15 I. Andriessen, I., B. van der Ent, M. van der Linden en G. Dekker, 2015, Op afkomst afgewezen, SCP, Den Haag.
- 16 In het Continu Onderzoek Burgerperspectieven signaleerden we dat dit rond 2008 ook sterker het geval was.
- 17 Dit omvat mensen uit de groep onzekere werkenden en achterblijvers uit het Sociaal Cultureel Rapport 2014; we zien dit ook terug in het Continu Onderzoek Burgerperspectieven.
- 18 In de definitie van de klassieke economische en politieke machtselite (zie Sociaal en Cultureel Rapport 2014).
- 19 SCP, 2014. Verschil in Nederland, Sociaal en Cultureel Rapport 2014.
- 20 Sociaal en Cultureel Planbureau, 2014. Sociaal en Cultureel Rapport 2014: Verschil in Nederland. Den Haag.

De participatie-samenleving maakt tweedeling scherper

Coreferaat Sofie Vriends

Hoofd Beleid & Programma's bij Humanitas

Wat is het een eer om hier te mogen staan. Dank je wel Kim voor je inspirerende verhaal en dat je mij hebt gevraagd om voor dit gezelschap jouw coreferent te zijn. En dank aan de familie Heerma en de Alliantie dat zij ieder jaar deze lezing mogelijk maken.

In mijn verhaal zal ik ingaan op wat wij vanuit de werkpraktijk van Humanitas merken van de twee- of meerdeling in Nederland. Ik zal aantonen dat het aan de ene kant heel goed gaat met de participatiesamenleving en dat we met vrijwilligersorganisaties hierin heel veel kunt betekenen. Aan de andere kant zal ik laten zien dat we steeds vaker tegen grenzen aanlopen en juist de rauwe randen van deze participatiesamenleving tegenkomen. Dat diezelfde participatiesamenleving mensen ook uitsluit en zorgt voor een toenemende kloof tussen mensen die mee kunnen doen en mensen die buiten de boot vallen.

Maar allereerst zal ik Humanitas en mezelf even voorstellen, want ik krijg ongeveer één keer per week de vraag wat wij nu eigenlijk precies doen. Dus ik ga er vanuit dat ook hier veel mensen wel van ons gehoord hebben, maar niet exact weten waar Humanitas voor staat. De Vereniging Humanitas staat al sinds 1945 voor empowerment en ondersteuning van mensen die het even

niet alleen redden. We zijn daarmee niet alleen best wel oud, maar ook best heel modern: onze humanistische waarden sluiten perfect aan bij de tijdsgeest van nu, bij wat je de 'mooie kant' van de participatiesamenleving zou kunnen noemen; de overtuiging dat ieder mens iets bij kan dragen aan zijn eigen ontwikkeling maar ook aan zijn omgeving. Die ondersteuning, door met name maatjes, leveren wij op grote schaal. Wij zijn momenteel actief in 265 gemeenten binnen de brede maatschappelijke thema's Eenzaamheid, Verlies, Opvoeden, Opgroeien, Thuisadministratie en Detentie. Onze 18.000 geschoolde vrijwilligers staan dit jaar bijna 60.000 deelnemers - zo noemen we onze klanten - bij. Onze vrijwilligers krijgen op hun beurt weer support van 325 betaalde krachten. Als lid van het landelijk management team van Humanitas ben ik verantwoordelijk voor de ontwikkeling en kwaliteit van onze programma's, innovatie en scholing.

Ik zal jullie meenemen in een viertal grote ontwikkelingen die wij in de praktijk zien. Dat zijn een exponentiele groei van het aantal hulpvragen, de toename van de complexiteit van de problemen van onze deelnemers, de groeiende verschillen tussen platteland en stad en als laatste de veranderende rol die wij als Humanitas moeten spelen in deze participatiesamenleving.

Exponentiële groei

Fotografie: Bob van der Vlist

Bill en John zijn een voorbeeld van de duizenden maatjescontacten die wij jaarlijks mogelijk maken. Bill is een warme alleenstaande man van in de tachtig vol verhalen, maar met heel weinig mensen om deze mee te delen. De laatste tijd verpieterde Bill steeds meer en kwam niet veel verder dan de galerij van zijn flat, ook al omdat hij niet een heel goede gezondheid heeft. Via, via heeft Bill zich bij Humanitas gemeld. Nu komt John iedere week een paar uur op bezoek en kan Bill praten over vroeger en over wat zij beiden van plan zijn deze week. Zo heeft zijn leven weer wat meer zin en voelt hij dat het allemaal weer wat makkelijker gaat.

Isabella en haar maatje Eva zijn verbonden aan het programma *Match* waarin jongens en meiden tussen 11 en 18 jaar, die in beeld zijn bij de jeugdhulpverlening, een jaar lang een steuntje in de rug krijgen van een vast maatje met iets meer levenservaring.

Door wekelijks samen leuke dingen te ondernemen, te kletsen en vooral goed te luisteren proberen we te voorkomen dat zwaardere zorg nodig wordt en werken we aan het zelfvertrouwen van deze tieners.

Fotografie: Anneke Hymmen

De afgelopen jaren weten steeds meer mensen, zoals Bill en Isabella, die het even niet alleen redden, hun weg naar Humanitas te vinden. Alleen al in ons programma Thuisadministratie is het aantal deelnemers in een aantal jaren van 2.000 naar ruim 12.000 nu gegroeid. Ook bij opvoedingsondersteuning en maatjes voor jongeren zie je steeds meer vragen ontstaan. Die groei heeft vaak een direct verband met het veranderende overheidsbeleid van de WMO, de Jeugdzorg en de Schuldhulpverlening. De decentralisaties en bezuinigingen zorgen ervoor dat de mensen die eerder professionele zorg kregen nu bij Humanitas aankloppen. De landelijke overheid acht zichzelf steeds minder verantwoordelijk voor mensen in problemen. Tegelijkertijd zien we dat gemeenten in het algemeen de zorg

voor hun burgers zeer serieus nemen. Maar hun middelen zijn verminderd waardoor veel vragen buiten de formele hulpverleningskanalen terechtkomen. In feite gaat het om een complete herpositionering van wat de informele zorg wordt genoemd.

Tegelijk vragen we steeds meer zelfredzaamheid van mensen en, als dat niet lukt, doen we een beroep op andere partijen dan de overheid om zorg te dragen voor de kwetsbare groepen. Er wordt dus een groter appel gedaan op vrijwilligersorganisaties als Humanitas om in dit gat te springen. Je zou kunnen stellen dat deze vrijwilligersorganisaties zelf ook de participatiesamenleving zijn. Het positieve is dat dit ook heel goed van de grond komt. Vrijwilligers melden zich in groten getale bij ons en andere vrijwilligersorganisatie aan. Sterker nog, Humanitas doet nauwelijks aan wervingscampagnes voor vrijwilligers. In deze tijd blijken heel veel mensen bereid om zich minimaal een halve dag per week in te zetten voor anderen die het niet alleen redden. Het is een mooi beeld, maar in de praktijk blijkt dit bij lange na niet voldoende om daadwerkelijk invulling te geven aan de grote vraag die op ons afkomt. Steeds vaker moeten we nee verkopen aan mensen die bij ons aankloppen, omdat we de vraag niet aankunnen of omdat wij niet de juiste hulp kunnen bieden.

De stad Amsterdam is een mooi voorbeeld van die gestage groei. De stadscoördinator vertelde mij een paar weken geleden dat in slechts drie jaar deze lokale afdeling gegroeid is van 700 naar 3500 klanten, van 300 naar 750 vrijwilligers, en van 4 naar 21 beroepskrachten met inmiddels een omzet van meer dan 8 ton. Daarnaast staan nog heel veel mensen op de wachtlijst voor een maatje. Dit is een beeld dat we in alle grote steden in Nederland zien, zoals Almere, Groningen, Eindhoven maar ook een gebied als Twente. Dus daar waar veel organisaties in het sociale domein moeten knokken om hun voortbestaan, zie je dat Humanitas juist in moet zetten op het beheersen en verantwoord omgaan met die groei.

Toenemende complexiteit

De toegenomen complexiteit van de hulpvraag is eigenlijk de kern van het verhaal van Humanitas. Want niet alleen het aantal hulpvragen maar ook de aard van het werk verandert. Wij zien dat steeds meer problemen bij dezelfde mensen terecht komen en dat hun problemen ook ingewikkelder zijn dan voorheen.

Lenny is het maatje van Afaf. Zij is bij ons terecht gekomen met een vraag over haar thuisadministratie. Maar eenmaal in het contact blijkt er veel meer aan de hand te zijn. Afaf is een paar jaar geleden met haar dochters vanuit Somalië naar

Nederland gevlucht, omdat ze door haar familie werd gedwongen de meisjes te besnijden. Ze knokt net als veel nieuwkomers om haar plekje te vinden in de Nederlandse samenleving. En dat is erg moeilijk. Ze heeft niet alleen moeite met het begrijpen van de Nederlandse administratie, maar ook met de taal en de Nederlandse opvoeding. Ze heeft een klein sociaal netwerk en weinig culturele aansluiting in de buurt. Afaf staat symbool voor het toenemend aantal mensen dat het gevoel heeft niet mee te kunnen doen.

Fotografie: Maaike Koning

Net als het Sociaal en Cultureel Planbureau zien wij vanuit de praktijk dat de kloof tussen verschillende groepen mensen steeds hardnekkiger wordt. Dat heeft te maken met verschillen in kennis, in vaardigheden (zoals het kunnen omgaan met computers of het kunnen invullen van je belastingformulier), etniciteit, armoede en het ontbreken van netwerken. En net als het SCP zien wij dat het vaak om een of meerdere van deze factoren gaat. Er vindt een stapeling van problemen plaats bij dezelfde groep mensen. Dit is met

name zichtbaar bij de echt kwetsbaren, bijvoorbeeld bij migranten, mensen met een licht verstandelijke beperking, laaggeletterden en mensen die in armoede leven.

Fotografie: Ilvy Nijokiktjen

Een volgend voorbeeld is de ondersteuning die we bieden aan Oleven via zijn maatje Ena. Net als alle gedetineerden werd hij, toen hij vrijkwam, geacht zelf zijn re-integratie te regelen. Hij moest zelf zorgen voor een woning, baan, contactherstel met zijn kinderen en het afbetalen van eventuele schulden. Daarbij werd hij door de officiële instanties van het kastje naar de muur gestuurd. Hij kwam als het ware opnieuw vast te zitten, deze keer in een woud van voorwaarden en bureaucratie. Geen huis, dan geen baan. Geen baan, dan geen huis. Geen huis, geen veilige plek om zijn kinderen te ontvangen. En hoe gemotiveerd je ook bent om er iets van te maken, als je net uit de gevangenis komt, is het wel heel veel gevraagd om dit allemaal zelf op te lossen.

De rode draad die wij in al ons werk zien,

is de vraag of mensen al dan niet een beroep kunnen doen op hun sociaal netwerk. Mensen zijn bij problemen meer en meer op zichzelf en hun familie en vrienden aangewezen. En als je die in mindere mate hebt, wordt dit soort problemen zwaarder. De opeenstapeling maakt de problematiek complex en soms nauwelijks oplosbaar. Terwijl we ondertussen steeds meer verwachten dat mensen het leven zelf in de hand hebben en hun eigen lot kunnen bepalen. In hoeverre is dit voor deze kwetsbare groepen haalbaar? En in hoeverre is de participatiesamenleving er voor iedereen? Want wat als het je niet lukt om zelf grip te krijgen op je leven? Of om je eigen netwerk in te schakelen? Ben je dan nog wel een volwaardige burger? Of kom je in het bakje terecht van mensen die er niet meer bij horen? De participatiesamenleving leidt er namelijk ook toe dat mensen worden afgerekend op een gezond normatief kader. Kun je participeren, kun je bijdragen, dan doe je ertoe. Wij zien dat veel mensen aan deze norm gewoonweg niet kunnen voldoen en daarop veroordeeld worden. Dat uit zich met name in hoe we deze mensen benaderen: steeds minder als gelijkwaardige burger, maar meer als probleemgeval, die vooral ook zelf aan de oplossingen moet werken. Veel van onze deelnemers zijn daarom ook 'hulpverleningsmoe', omdat het steeds moeilijker wordt om goede hulp te krijgen en je aan allerlei voorwaarden

moet voldoen of formulieren moet invullen om bij het juiste loket te komen. De ondersteuning van een niet oordelende vrijwilliger die naast zo iemand gaat staan, kan dan van grote waarde zijn. Hoe fijn is het dan als er gewoon iemand voor je is, die het niet van je overneemt, maar je probeert te ondersteunen zodat je het later zelf weer kan?

Humanitas zegt nadrukkelijk geen 'nee' tegen deze mensen, ook niet als ze hele zware problemen hebben. Maar wat we wél duidelijk zeggen, is dat er grenzen zijn aan wat je van een vrijwilliger mag verwachten. Een Humanitas-vrijwilliger kan mensen in hele moeilijke omstandigheden goed ondersteunen, maar kan niet alles. Dat roept vragen op over de grenzen van ons werk: wat kan wel en wat kan niet meer met vrijwilligers en hoe verhoudt zich dat tot wat de professionele zorg doet? Het geeft ons de opdracht om ons steeds bewust te zijn van onze waarden en uitgangspunten. Humanitas-vrijwilligers zijn geen hulpverleners of belastingadviseurs, geen mediators of kinderbeschermers. En toch kunnen vrijwilligers op vele terreinen belangrijke bijdragen leveren, mits de verantwoordelijkheden helder zijn en worden gerespecteerd.

De groeiende complexiteit zorgt er ook voor dat we onze vrijwilligers nog beter moeten scholen en begeleiden. Nu al

krijgt iedere vrijwilliger een training die met name gericht is op empowerment, werken vanuit de dialoog, omgaan met emoties en natuurlijk de grenzen aan het vrijwilligerswerk. In de praktijk gaat het de laatste jaren om tussen de vier en vijfduizend nieuwe vrijwilligers per jaar die voorbereid worden op hun taken. Dat is een hele operatie en vraagt van Humanitas flinke investeringen in de scholing. Ook moeten de duizenden al actieve vrijwilligers kunnen terugvallen op regelmatige intervisie en een goede coördinator als er iets misgaat of als er toch een doorverwijzing moet plaatsvinden. Zonder deze voorwaarden kan Humanitas de steeds complexere vragen niet aan.

Ook een *civil society* organisatie als Humanitas heeft te maken met marktwerking en kent zijn grenzen. De groep mensen waarbij de problemen zich opstapelen is niet sexy, populair en niet aantrekkelijk om in te investeren en dat maakt het ingewikkeld om hier aandacht voor te krijgen. Maar vrijwilligerswerk is niet gratis. Het vraagt deskundige begeleiding, scholing en training van vrijwilligers, juist nu de problematiek steeds complexer wordt. Iemand zal de verantwoordelijkheid en de kosten moeten dragen. De vraag is: wie?

De kloof tussen stad en platteland

Na de groei en de toenemende complexiteit komen we nu bij de derde ontwikkeling die ik wilde bespreken. Die sluit aan bij de groeiende kloof tussen het platteland en de stad die Kim Putters al uitgebreid schetste. Humanitas ziet dat onderscheid met name in het beroep dat op ons wordt gedaan in stedelijke en plattelandsregio's. In dorpen hebben wij direct te maken met de ontvolking en veroudering van verschillende plattelandsregio's met vermindering van werkgelegenheid en verschraving van publieke voorzieningen. Dit leidt tot een verslechtering van het leefklimaat. Denk dan aan gebieden als Noordoost Groningen, Drenthe en Zeeland. Afdelingen van Humanitas spelen daar een belangrijke rol bij het leefbaar houden van buurten en dorpen. Met name in plattelandsgebieden dragen zij bij aan het op peil houden van voorzieningen die het leven aangenaam maken. Daar zorgen zij voor ziekenvervoer, klussendiensten, een ouderensoos of vriendschappelijk huisbezoek.

In de steden zien we een ander beeld. Daar worden we vaker benaderd voor ook de zwaardere vormen van ondersteuning. En net als in het andere economische verkeer zijn ook binnen het werkterrein van Humanitas de stedelijke gebieden aanjagers van ontwikkeling en innovatie.

Daar worden veel nieuwe diensten ontwikkeld en zijn gemeenten en fondsen bereid om hierin te investeren. In steden experimenteren we nu met hele nieuwe vormen van vrijwillige ondersteuning. Zo hebben we een aantal pilots lopen waarin we heel nauw samenwerken met de jeugdhulpverlening. In het project Tussenstop werken we in lokale coalities samen om te voorkomen dat zwerfjongeren in de gewone maatschappelijke opvang terecht komen en tijdelijk bij vrijwillige gastgezinnen op adem kunnen komen, terwijl er naar veilige opties wordt gezocht door jeugdzorg. En in de projecten Jeugdsupport, die

we met geld van de Postcode Loterij ontwikkelen, ondersteunen we jongeren die al onder toezicht van de jeugdzorg zijn geplaatst. Door ze te koppelen aan een goed voorbereid maatje proberen we te voorkomen dat deze jongeren verder geïsoleerd raken, depressief worden, gaan zwerven of verslaafd raken. In het algemeen kun je zeggen dat Humanitas op het platteland nog de meer traditionele en praktische vormen van ondersteuning biedt en dat in de steden deze steeds meer opschuift naar ook die zwaardere en meerzijdige problematiek waar ik eerder over sprak.

Bewaken eigen onafhankelijkheid

De laatste ontwikkeling die ik onder uw aandacht wil brengen, is dat onze plek in de samenleving snel aan het veranderen is. Was het een aantal jaren geleden nog mogelijk redelijk solitair te handelen met onze vrijwilligersprojecten, nu kun je stellen dat we in alle gemeentes waar we actief zijn en vrijwel iedere activiteit die we uitvoeren intensief samenwerken met andere partijen. Gemeenten, jeugdhulpverlening, schuldhulpverlening, wijkteams, huisartsen, woningcorporaties, het Nibud maar ook commerciële partijen als de Rabobank, Nuon en T-Mobile vragen allemaal om onze samenwerking en hulp

bij juist die ingewikkeldere problematiek. En zo wordt Humanitas een beetje van de mainstream ondersteuning naar meer de rafelranden van de samenleving getrokken, waarbij we steeds meer een schakel worden in de keten. In de preventie, bij-zorg en nazorg van mensen die met hele complexe zaken te maken hebben. En we merken dat dit steeds weer nieuwe en soms hele innovatieve vormen van samenwerking vraagt. U kunt zich voorstellen dat het ons dwingt om heel scherp te blijven om onze onafhankelijke plek te bewaken en grenzen te stellen aan wat er van onze vrijwilligers verwacht mag worden. Ook al worden we soms

gefinancierd door een partij die graag zou willen dat wij aan hen gedetailleerde verantwoording op casusniveau afleggen over het contact met onze deelnemers.

In de regel delen wij nooit gegevens van onze deelnemers met andere partijen. Dat kan soms best ingewikkeld zijn. Als een woningbouwcorporatie huurders met een huurachterstand naar Humanitas Thuisadministratie zou willen verwijzen om erger te voorkomen, is het logisch dat ze dan een terugkoppeling van ons zou willen of mensen daadwerkelijk een traject doorlopen. Echter, daarin willen we vasthouden aan onze eigen waarden. Wij ondersteunen alleen mensen die zich vrijwillig bij ons aanmelden zonder dat daar een beloning of sanctie tegenover staat.

Een ander voorbeeld van het vasthouden van onze waarden kun je vinden bij ons hospice in Groningen. Daar bieden we een veilige en huiselijke omgeving voor stervenden. Hiervoor gaan we een intensieve samenwerking aan met huisartsen, thuiszorg en ook met verzekeraars. In het hospice volgen wij echter niet alle regels die je wel zou vinden in een hospice dat aan een formele zorginstelling is verbonden. Mensen mogen bij ons tot hun dood een biertje drinken of roken. En zelfs al zouden ze nog een keertje naar de hoeren willen, dan houden we dat niet tegen.

Kortom, in alle samenwerkingsvormen willen wij blijven vasthouden aan onze onafhankelijke positie als goed doel en vrijwilligersorganisatie en we willen we ervoor waken geen verlengstuk te worden van de formele hulpverlening. Wel zijn we ons ervan bewust dat dit een tijd is om nieuwe maatschappelijke allianties aan te gaan en creatief om te gaan met de ruimte die er is om formele en informele, commerciële en non-profit organisaties met elkaar te verbinden om de meest kwetsbaren in deze samenleving te ondersteunen.

Na de schets van deze vier ontwikkelingen, de groei, de complexiteit, de verschillen tussen platteland en stad en de steeds intensievere samenwerking met andere partijen blijven er nog een heleboel vragen over hoe we hier in de toekomst mee om moeten gaan. Sterker nog, er komen nog dagelijks grote uitdagingen bij, zoals de enorme toestroom van vluchtelingen in de afgelopen maanden. We zijn nu al heel actief voor de bestaande nieuwkomers. Maar met de komst van deze grote groep wordt weer een nieuwe aanpak gevraagd en moeten wij ons voorbereiden op een sterke toename in de vraag naar taal- en participatieprojecten. Net als de afgelopen 70 jaar zal Humanitas zich blijven inzetten voor de kwetsbaren in de samenleving en daarbij complexe problemen niet uit de weg gaan. We zullen ervoor zorgen dat we hoogwaardig vrijwilligerswerk met goed

geschoolde vrijwilligers blijven leveren. Maar dat kunnen we niet alleen, daar hebben we onze partners hard bij nodig.

Vraag bij dit alles blijft: hoe kijken we aan tegen mensen als Afaf en Oleven die echt niet in staat zijn om geheel zelfstandig hun problemen op te lossen? En wat doen we met al die Isabella's en Bills die toevallig niet in aanraking komen met een organisatie als Humanitas, maar wel

echt ondersteuning nodig hebben. Wie neemt verantwoordelijkheid voor hen? Wij zijn maar een kleine schakel in de keten en kunnen zeker niet de regie voeren. Waar we over vijf of tien jaar staan weet ik niet. Ik hoop alleen dat we samen met partners als jullie, tegen die tijd mensen die niet goed kunnen meekomen een meer volwaardige plek in de samenleving kunnen bieden.

Redactie en productie	Letty Reimerink
Fotografie	pepijnleupen.nl
Fotografie maatjes	Humanitas
Vormgeving	creativefacilities.nl
Druk	DR&DV media services
Oplage	400